

KOMPLETTERANDE MATERIAL

Hon Hen Han

– en utställning om kön, genus och jämställdhet

Inledning

Utställningen "Hon, hen och han" syftar till att synliggöra hur vi skapar kön och vad det får för konsekvenser i samhället och för individen. Genom att presentera olika bilder, föremål och statistik kopplat till kön är tanken att utställningen ska väcka tankar och funderingar kring varför vi ser på kön som vi gör och även inspirera till ett kritiskt tänkande. Det här materialet syftar till att både fördjupa förståelsen för frågor som rör kön och ge tips på konkreta övningar som kan användas i ett fortsatt pedagogiskt arbete. Materialet inleds med två fördjupande texter om kön och jämställdhet och avslutas med förslag på övningar. I slutet av materialet finns en ordlista och tips på vidare läsning för den som vill lära sig mer om utställningens tema.

Vad är kön?

I vårt samhälle har kön tillskrivits en stor betydelse. På ett juridiskt plan delar vi upp Sveriges medborgare efter två kön - man och kvinna och inte exempelvis höger och vänsterhänta. Toaletterna är uppdelade efter kön och inte efter stående och sittande toalett och klädfärerna är först och främst uppdelade efter kön och inte efter exempelvis klädernas storlek. Kön är en sådan grundläggande struktur i vårt samhälle att uppdelningen sker på ett juridiskt, samhälleligt och individuellt plan.

När ett barn föds ställs ofta frågan *vad blev det?* Därefter påbörjas processen av att göra kön efter det fysiska kön som barnet har. Vi har alltså en förförståelse för vad det fysiska könet innebär och behandlar barnet därefter. Eftersom kön är en sådan grundläggande struktur i vårt samhälle blir det av stor vikt att de nyfödda barnen delas in i de två facken, vilket bland annat görs genom olika färger på kläderna - rosa för flickor och blå för pojkar - samt genom olika plagg, där den stora skillnaden är att flickor bär klänningar och att pojkar inte gör det. Omvärlden har olika förväntningar på barn beroende på vilket kön barnet har. Flickor förväntas att vara lugna och stilla medan pojkar förväntas vara mer aktiva och utåtagerande. I utställningen "Hon, hen och han" finns en rad olika exempel på vilka konsekvenser de här förväntningarna får för människor genom hela livet.

Män och kvinnor förväntas vara varandras kompletterande motsatser och de förväntas även attraheras av varandra. I skapandet av kön blir därför sexualitet en grundläggande faktor genom att barn redan vid tidig ålder lär sig de heterosexuella spelreglerna. Till exempel handlar många filmer och berättelser om hur en prinsessa blir räddad av en prins och hur de lever lyckliga i alla sina dagar. I och med dessa förväntningar riskerar personer som känner attraktion till det egna könet eller attraheras av båda könen, med andra ord homosexuella och bisexuella, att uppfattas som avvikande eller onormala i förhållande till de heterosexuella spelreglerna.

Kön görs och skapas i relation till många faktorer som sexualitet, klass, etnicitet, ålder och funktionalitet. Med andra ord konstrueras kön på väldigt många plan i samhället och är en sådan integrerad del i vårt samhälle att kön framstår som en naturlig struktur och uppdelning. Detta får konsekvenser både på ett samhälleligt och individuellt plan, där exempelvis killar presterar sämre i skolan, kvinnor och män blir överrepresenterade inom vissa yrken och där framför allt kvinnor blir utsatta för mäns våld och sexuella övergrepp. Det kan också innebära att personer som inte lever upp till de förväntningarna vi har på kön blir utsatta för trakasserier och mobbning i till exempel skolan eller på sina arbetsplatser.

Transperson är ett samlingsbegrepp som används för att beskriva människor som upplever att de på olika sätt inte passar in i våra föreställningar om de två kategorierna män eller kvinnor. Detta kan innebära att personen inte identifierar sig med det kön en fick vid födseln eller att ens könsuttryck inte passar in i de förväntningar som omgivningen kopplar samman med ens kön. Upplevelsen av kön kan variera stort från person till person. En del uppfattar sig som motsatsen till det kön de föddes med, en del som både man och kvinna, andra som någonting mittemellan eller varken man eller kvinna. För att skilja på transpersoner och personer som inte är det, används begreppet cisperson, vilket åsyftar en person som identifierar sig med det kön den tilldelades vid födseln och vars könsuttryck stämmer överens med de förväntningar omgivningen har på deras kön.

Det är viktigt att skilja på sexuell läggning och begreppet transperson. Variationen i sexuell läggning är lika stor bland transpersoner som den är bland cispersoner. Att många transpersoner mår dåligt beror ofta på omgivningens bemötande. Detta kan ta sig uttryck i allt från att möta fördomar och diskriminering, till att bli utsatta för hot och våld.

Vad är jämställdhet?

Jämställdhet innebär att kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden i livet. Jämställdhet är närbesläktat med jämlikhet. Medan jämlikhet rör alla människors lika värde är jämställdhet förbehållet förhållandet mellan könen.

Jämställdhet förutsätter en jämn fördelning av makt och inflytande. Det innebär samma möjligheter till ekonomiskt oberoende, lika villkor och förutsättningar i fråga om företagande, arbete, arbetsvillkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet, lika tillgång till utbildning och möjligheter till utveckling av personliga ambitioner, intressen och talanger, delat ansvar för hem och barn samt slutligen frihet från könsrelaterat våld.

Det skiljs mellan kvantitativ respektive kvalitativ jämställdhet. Kvantitativ jämställdhet kallas för rättvisaspekten. Det är helt enkelt orättvist att vissa människor utan särskilda skäl skall ha lägre lön, sämre arbetsvillkor och mindre möjligheter till inflytande och så vidare. Jämn könsfördelning anses råda då båda könen är representerade till minst 40% vardera.

Med kvalitativ jämställdhet avses ett förhållande där innehåll, villkor, regler, rutiner, organisation, värderingar, maktförhållanden med mera är könsneutrala och således inte präglade av tillskrivna könsbestämda kvalifikationer och kompetenser. Förändras den kvantitativa fördelningen mellan könen finns förutsättningar för kvalitativa förändringar och omvänt.

Det finns också en skillnad mellan formell och reell jämställdhet. Formell jämställdhet, i meningen att det inte längre finns några formella eller rättsliga hinder för jämställdhet, har successivt uppnåtts i Sverige, till exempel genom att alla yrken är öppna för båda könen, genom särbeskattningen och genom jämställdhetslagen. Arbetet för reell jämställdhet, det vill säga att kvinnor och män har lika villkor i realiteten, pågår dock fortfarande.

(Texten är ett utdrag från Nationalencyklopedin)

Övningar

Vad kön är och hur strukturen upprätthålls är ett kunskapsämne. Genom utställningen och det kompletterande materialet kan kunskapen fördjupas och vara underlag för diskussion och tankar. Här nedan följer en rad konkreta övningar som kan användas för att belysa, undersöka och kritisera rådande normer och strukturer. Övningarna förutsätter olika typer av funktionsförmåga.

Några tips till dig som håller i övningar:

- Försök att skapa en situation där alla får möjlighet att delta och ta plats. Till exempel genom att använda dig av rundor och låta ordet gå varvet runt, köra bikupor där den stora gruppen delas upp i mindre, avsätta tid för eftertanke innan samtalet, mäta talartiden och byta mötesledare
- Det viktigt att du själv har tänkt en del kring könsnormer. Annars är risken stor att du återskapar normer istället för att ifrågasätta dem. Du behöver inte vara expert eller ha gått en utbildning men det är bra om du har läst på lite. Använd dig av tipsen längst bak i detta material och reflektera över hur könsnormer påverkar dig.
- I diskussioner kring normer kan det hända att fokus flyttas från normen till de som avviker från normerna. Det är din uppgift att se till att fokus stannar på normen.
- I normkritiska övningar och diskussioner kan många olika känslor och reaktioner dyka upp. Normpersoner och icke-normpersoner upplever ofta övningar på helt olika sätt på grund av sina erfarenheter. Medan en kan känna sig glad över att blivit medveten om något, känner en annan skuld och skam över samma sak. En tredje kanske känner sig arg och en fjärde ledsen. Alla har rätt till sina känslor och de kan inte vara rätt eller fel.

Ramarna (en övning ur BRYT-materialet)

Att identifiera könsroller är ett effektivt sätt att belysa normer för att sedan skapa en förståelse för vilka konsekvenser det får och hur en kan bryta dessa. En kan säga att det idag finns två ramar som alla ska passa in i: killramen/manramen där manlighet finns eller tjejramen/kvinnoramen där kvinnlighet finns. Syftet med den här övningen är att få syn på hur de här ramarna ser ut och reflektera om dem.

Gör så här

Berätta om våra samhällsramar för kön och att deltagarna nu ska få undersöka dessa ramar. Rita två ramar, det vill säga två stora fyrkanter bredvid varandra så att alla ser. Berätta att deltagarna kommer att få fylla i ramarna, en ram i taget. Dela upp gruppen i mindre konstellationer om tre eller fyra och låt de diskutera: Vilka oskrivna regler finns för hur killar och tjejer ska vara? Poängtera att det handlar om hur det ser ut i samhället i stort och inte hur man själv personligen tycker att det ska vara. Efter detta återsamlas grupperna i helgrupp där du som övningsledare går en runda och fyller i ramarna med stödord som belyser det som deltagarna har kommit fram till. Viktigt är att sedan följa upp diskussionen med frågor som: Vad händer om man bryter mot normerna? Har killar/män och tjejer/kvinnor olika lätt att göra det? Varför värderas killorden högre än tjejorden? Vad får man för fördelar av att hålla sig inom ramarna? Är det möjligt att leva upp till alla orden inom ramarna? Vad spelar hudfärg och klasstillhörighet för roll för hur man ser på tjejer och killar?

Tips!

För att göra övningen mer fysisk kan två sidor av ett rum representera manligt och kvinnligt och sedan kan den ansvarige säga olika adjektiv (tjätig, modig, beslutsam, stark). Deltagarna ställer sig vid den sida som de uppfattar stämmer mest överens med. Här är det även viktigt att problematisera och skapa en diskussion varför deltagarna har ställt sig vid en viss sida.

Normkritiskt betrakta film

Den här övningen övar på att normkritiskt titta på film. Övningen kan göras individuellt och i grupp. Övningen kan även varieras efter vilka typer av perspektiv som vill belysas; kön, etnicitet, funktionalitet, ålder, sexualitet är exempel på några fokusämnen.

Gör så här

Se en film tillsammans, analysera sedan killar/männens och tjejernas/kvinnornas beteenden och roller i filmen. Frågor att fundera kring: Vad får vi reda på om de personliga egenskaperna hos killar/männen och tjejer/kvinnorna? Vilken funktion har killar/männen och tjejerna/kvinnorna i handlingen? Vem är hjälte? Bryter någon mot normer kring kön? Hur? Var får det för betydelse? Är det några normer/stereotyper filmen hjälper till att skapa? Vad får det för konsekvenser?

Tips!

Läs mer om Bechdeltestet på <http://bechdeltest.com/>

Representation

Den här övningen lär ut hur en kritiskt granskar olika typer av medier genom representation och att kvantitativt räkna hur många människor av en viss grupp som finns representerade. Övningen kan göras individuellt och i grupp och kan variera i tid beroende på i vilken omfattning övningen görs.

Gör så här

Läs en tidning, en blogg, titta på ett nyhetsprogram. Ha penna och papper och räkna hur många män, kvinnor, killar, flickor, människor med annan könstillhörighet, människor med olika hudfärg, personer med funktionsnedsättning som finns med.

Tips!

För att fördjupa analysen går det att analysera på vilket sätt människorna porträtteras.

Läs mer på www.genusfotografen.se/?p=3304

Action!

Den här övningen syftar till att låta deltagarna aktivt vara med och utforma sin egen handlingsplan kring arbetet med att aktivt ifrågasätta föreställningar om kön och sexualitet. Övningen kan göras i både mindre eller större grupper, huvudsaken är att en delar upp större grupper i mindre delar.

Gör så här

Rita upp tabell på whiteboard eller dylikt med "Du - Vi" och "Ska sluta göra", "Ska börja göra" och "Ska fortsätta göra". Dela upp klassen i mindre grupper och be dem skriva förslag på vad en kan göra enskilt och tillsammans. Fokusera gärna på saker en kan göra i vardagen som en kan börja med redan imorgon. Be deltagarna att berätta om sina förslag inför hela gruppen.

Tips!

Om personerna i grupperna upplever att det går trögt att komma på förslag kan den som leder övningen hjälpa till genom att komma med egna förslag för att få igång diskussionen.

Ordlista

Cisperson	En person vars juridiska kön, biologiska kön, könsidentitet och könsuttryck hänger ihop enligt normen. Exempelvis en person som föds med snippa, får "kvinna" i folkbokföringen, som identifierar sig som tjej och alltid har gjort det samt uttrycker det genom sitt yttre.								
Genus	Genus brukar även kallas för det sociala könet och syftar till de normer som formar människor genom en rad handlingar och idéer till olika kön.								
Kön	<p>Kön och genus hänger tätt samman. Våra föreställningar om genus gör att vi har en förståelse för de fysiska kön människor föds med. Kön brukar dela upp människor i två kategorier, män och kvinnor, denna tvåkönsnorm behandlas i utställningen. Kön kan delas upp i fyra aspekter:</p> <table><tr><td>Biologiskt kön</td><td>Bestäms baserat på yttre och inre könsorgan, könskromosomer och hormonnivåer. Biologiskt kön är inte endast två utan är en glidande skala där alla är mer eller mindre olika kön.</td></tr><tr><td>Juridiskt kön</td><td>Det kön som registrerats i folkbokföringen. Den nästsista siffran i personnumret säger om du är man eller kvinna, vilka är de enda könen som juridiskt erkänns i Sverige.</td></tr><tr><td>Könsidentitet</td><td>Det kön en person själv identifierar sig med. Detta behöver inte ha någonting att göra med det biologiska och juridiska könet.</td></tr><tr><td>Könsuttryck</td><td>Hur en person uttrycker sitt kön genom attribut som kläder, smink, hår men även beteenden, språk och röstläge.</td></tr></table>	Biologiskt kön	Bestäms baserat på yttre och inre könsorgan, könskromosomer och hormonnivåer. Biologiskt kön är inte endast två utan är en glidande skala där alla är mer eller mindre olika kön.	Juridiskt kön	Det kön som registrerats i folkbokföringen. Den nästsista siffran i personnumret säger om du är man eller kvinna, vilka är de enda könen som juridiskt erkänns i Sverige.	Könsidentitet	Det kön en person själv identifierar sig med. Detta behöver inte ha någonting att göra med det biologiska och juridiska könet.	Könsuttryck	Hur en person uttrycker sitt kön genom attribut som kläder, smink, hår men även beteenden, språk och röstläge.
Biologiskt kön	Bestäms baserat på yttre och inre könsorgan, könskromosomer och hormonnivåer. Biologiskt kön är inte endast två utan är en glidande skala där alla är mer eller mindre olika kön.								
Juridiskt kön	Det kön som registrerats i folkbokföringen. Den nästsista siffran i personnumret säger om du är man eller kvinna, vilka är de enda könen som juridiskt erkänns i Sverige.								
Könsidentitet	Det kön en person själv identifierar sig med. Detta behöver inte ha någonting att göra med det biologiska och juridiska könet.								
Könsuttryck	Hur en person uttrycker sitt kön genom attribut som kläder, smink, hår men även beteenden, språk och röstläge.								
HBTQ	Ett paraplybegrepp som innefattar homosexuella, bisexuella, transpersoner och queera personer.								
Hen/den	Används som pronomen för personer som identifierar sig som icke-binära eller genderqueer. Används även som könsneutralt pronomen som fungerar då kön är irrelevant eller okänt.								
Heteronormativitet	Det system som skapar vissa kön och sexualiteter som normala respektive avvikande. Exempelvis förväntas kvinnor vara feminina och attraheras av män medan män förväntas vara maskulina och attraheras av kvinnor. Att bryta mot heteronormen kan ge konsekvenser på en mängd olika sätt, allt från utfrysning till hot och dödligt våld.								

Intergender och ickebinär	En person vars könsidentitet rör sig bortom man-kvinna uppdelningen. Intergender och icke-binär används ibland som ett paraplybegrepp, begreppet betyder inte samma sak för alla som identifierar sig som intergender/icke-binär.
Normkritik	Normkritik är ett verktyg för att komma åt själva grunden till varför ojämlikhet uppstår. Det handlar om att ställa kritiska frågor kring de normer som en verksamhet, exempelvis undervisning, vilar på, kring vilka som inkluderas respektive exkluderas i undervisningen, vilka som den är anpassad efter och vilka som missgynnas. Syftet med att granska normer är begripa vad som möjliggör diskriminering och att bli medveten om sina egna föreställningar för att kunna ge alla individer samma förutsättningar. Det kan även avse handlingsregel, påbud om hur en bör handla eller om hur något bör vara beskaffat eller organiserat.
Transperson	En person som inte och/eller delvis identifierar sig med det fysiska och/eller juridiska kön den blev tilldelad vid födseln. Transperson är ett paraplybegrepp med många undergrupper och det går att vara transperson på många sätt. "Trans" är latin och betyder att överskrida. Trans har ingenting med ens sexualitet att göra, utan det handlar om könsidentitet. Som transperson kan en vara homosexuell, heterosexuell, bisexuell, asexuell eller något annat.
Queer	Begreppet härstammar i ett ifrågasättande av heteronormen. Idag kan begreppet innefatta olika saker, det kan bl.a. handla om könsidentitet, sexuell läggning eller praktiker som är normkritiska.

Tips!

Mer omfattande ordlistor som förklarar begrepp kopplad till jämställdhet, kön, könsidentitet och genus finns på www.transforming.se och www.jamstall.nu/fakta/ordlista/

Vidare läsning

Material med fler övningar

”BRYT! Ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet”

av Forum för levande historia och RFSL Ungdom, 2011, tredje upplagan. Bryt-materialet innehåller många interaktiva övningar för att synliggöra normer och reflektera kring dessa.

”O/like – interaktiva metoder att använda i arbetet med fördomar, normer och diskriminering”

av Cecilia Elmqvist, 2010, andra upplagan. Boken innehåller många interaktiva övningar för att synliggöra normer och reflektera kring dessa. Det anges även förslag på alternativa, mer tillgängliga, upplägg av alla övningar.

”Gör! – Samlade metoder för jämställdhetsintegrering”

från ESF Jämt, 2013. Den här skriften innehåller en samling metoder för jämställdhetsintegrering. Materialet är för dig som ska processleda andra för att nå jämställdhet i sin verksamhet. Går att beställa eller ladda ner från www.lansstyrelsen.se/stockholm

Webbsidor

www.jhe.nu

Makeequal, tidigare Crossing Borders, har tagit fram ett digitalt självskattningstest för att göra det lättare att komma igång med arbete för jämställdhet och jämlikhet. Testet hjälper att få koll på nuläget och utmaningar.

www.jamstall.nu

en nationell resurs för jämställdhet. Här hittar du fakta och nyheter om jämställdhet, praktiska exempel och konkreta verktyg för jämställdhetsarbete.

www.rfsl.se

RFSL, Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter. RFSL:s målsättning är att samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter ska gälla för hbtq-personer som för alla andra i samhället.

<http://www.scb.se/jamstalldhet/>

Där hittar du mycket statistik om jämställdhet. Bland annat kan du ladda ner skriften ”På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet” där.

www.umo.se

en webbplats för alla som är mellan 13 och 25 år. På UMO kan du hitta svar på frågor om sex, hälsa och relationer. Bakom UMO står alla landsting och regioner.

Urval av instagramkonton

kvinnohat, makthavarna, transiarkatet, funkofobi, muslimskkvinna, svartkvinna, klasshat.

En utställning av:

I samarbete med:

BIOTOPIA

www.uppsala.se/honhenhan